

תכלית התורה - הדבקות, וייעודי התורה הגשמיים הם ביטוי לדבקות בעולם הזה, ומעידים על הדבקות שתהיה לאחר המוות (קג-קט)

דע, כי מי שפוגש נביא, בזמן שבו הוא פוגש אותו ושומע את מלותיו האלוהיות, תארע לו רוחניות²⁸², והוא ייבדל ממינו²⁸³ בצלילות הנפש. הנפש תשתוקק אל אותן

הערות - ילמד ענויים דרכו

282 הנביא התעלה למדרגת מלאך, באופן שהמציאות הטבעית שלו היא העולם העליון ואילו בעולם הזה הוא כאורח. על כן המפגש אתו הוא כמי שנפגש עם מלאך מהעולם העליון. והוא כמו לוחות העדות, עדות לאפשרות האדם לזכות לגמול של העולם העליון. כך אומרת התורה ביחס למשה (במדבר יא, כה): "וירד ה' בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו". וכן מובא בנביא (שמואל א' י-ו): "ויהי כבואך שם העיר, ופגעת חבל נביאים יורדים מהבמה, ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור, והמה מתנבאים. וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם, ונהפכת לאיש אחר". זו הסיבה שהנביא נקרא "איש האלוהים", כמו שכתב לקמן ד, ג: "לפעמים רומזים אל הנביאים ואל החכמים המעולים, כי הם ככלים ראשונים לרצון אלוהים. הם פועלים על פי חפצו ואינם ממרים את ציוויו בדבר כלשהו, ונפלאות נגלות על ידם. על רמזיה מעין זאת אמרו החכמים: 'את ה' אלהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים'. מי שהוא בדרגה זאת ראוי להיקרא 'איש אלוהים', תואר מורכב מאנושות ואלוהות, כאילו אמרת: 'האדם האלוהי'..." ועיין במאמר ה, טז ששם מבאר ריה"ל שלא כל אדם "מתלקח" במפגש עם הנביא, אלא מי שדבוק בתורת ה': "כך האנשים הנוטים מטבעם לקבל את התורה ולהתקרב אל אלוהים יתעלה, יוצתו בנפשותיהם ניצוצות מדבריהם של האנשים הטובים, אשר יהפכו לאורות בלבותיהם. ואילו מי שאינו נוטה לכך מטבעו, הוא אשר זקוק לחכמת הכלאם (=חכמי הדיבור). אך לעתים קרובות היא לא תועיל לו. יתר על כן, לעיתים קרובות תזיק לו".

וכן כתב רי"א בספר העיקרים ג, יא: "הנבואה תחול על האדם על ההדרגות שכתבנו, כשלא יהיה שם נביא יהיה כלי להגעת הנבואה על הבלתי מוכן. אבל כשיהיה שם נביא - כבר תגיע הנבואה על הבלתי מוכן בזולת אלו ההדרגות. וזה דבר נתאמת מציאותו בשעת מתן תורה שהגיעו כל ישראל, טפשיהם עם חכמיהם למעלת הנבואה... ולא למעלת הנבואה בלבד אבל למדרגת פנים בפנים שהיא המדרגה האחרונה ממדרגות הנבואה שאי אפשר שיגיע האדם אליה אלא בחסד אלוהי, והיא היתה מדרגת משה רבנו עליו השלום... והוא מבואר כי שש מאות אלף רגלי שיצאו ממצרים מורגלים בעבודה קשה בחומר ובלבנים לא היו ראויין למדרגה גדולה כזו, ואף על פי כן הגיעו אליה באמצעות משה רבנו עליו השלום... וכן הגיעה הנבואה מאליהו לאלישע בזולת אלו ההדרגות, כי לא היה בכל בני הנביאים מי שלא קדם לשרת את אליהו וללמוד ממנו קודם שיבא אלישע לשרת את אליהו... ובאמצעות אליהו הגיע למדרגה גדולה יותר מכולם... וכן יהושע הגיע למדרגה שהגיע באמצעות משה, עד שאמרו רבותינו ז"ל בביאור העניין הזה: 'פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, זקנים שבאותו הדור אמרו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה' כלומר יהושע מצד עצמו לא היה ראוי שיגיע למדרגה שהגיע אליה אלא באמצעות משה הוא שהשיג מה שהשיג, ולזה היה משה במדרגת החמה שחולקת האור לירח ויהושע במדרגת הלבנה שמקבלת אור מהשמש ואין לה אור מעצמה, ולזה אמרו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה, כי לא היה ראוי יהושע לנבואה מעצמו אלא מצד משה רבנו עליו השלום. ועל זה הדרך היה חול הנבואה באמצעות משה על השבעים זקנים אף על פי שלא היו ראויים אליה מצד עצמם...

ועניין צורך האמצעי בדבר הזה הוא על זה הדרך, כי כמו שמהכאת ניצוץ השמש בגוף זך בהיר כמראה המלוטשת יתהפך הניצוץ על מקום חשוך, ויאיר המקום ההוא על ידי ההתהפכות ההוא מה שלא היה

הדרגות ותקבל על עצמה הכנעה וטהרה²⁸⁴. זאת היתה בעיניהם הראייה הגלויה והאות המזהיר והמכריע לשכר העולם הבא²⁸⁵. שהרי מה שמבקשים מן העולם הבא הוא שנפש האדם תעשה אלוהית, תבדל מחושי, תראה את העולם העליון ותהנה בראיית האור המלאכי ושמיעת הדיבור האלוהי. כי הנפש ההיא תהיה בטוחה מן המוות כאשר יכלו פליה הגופניים. כאשר נמצאת תורה, אשר במה שהיא מלמדת ובקיום מצוותיה מגיעים אל הדרגה הזאת (=דבקות ורוחניות לאדם בעודו בגוף), במקום

הערות - ילמד ענוים דרכו

מאיר קודם זה, כך השפע האלוהי כשירד על הנביא השלם יתהפך ממנו על הבלתי ראוי, ויהיה זה סיבה אל שיחול הרוח הנבואי על הבלתי שלם או בלתי מוכן לכך ויתנבא, ואף בזה ההתהפכות יהיה הרוח שיחול על היותר מוכן גדול ממה שיחול על מי שאינו מוכן.

וכן כתב אברהם בראשית כ,א: "האמנם בא הדיבור אל אבימלך, עם היותו בלתי ראוי והגון לכך, לכבוד אברהם ולצורכו. והוא כדי שידע אבימלך מעלת אברהם ונבואתו, ויגידהו לכל אנשי ארצו, ויגדל בעיניהם, וידעו כי הוא ואשתו וכל בני ביתו מחנה אלהים... שכאשר הלך אברהם למצרים לא היה עדיין במדרגה כך מהדבקות לשינבא אלוהים את פרעה בעבורו ולכן הציל את שרה על ידי נגיעים שנגע את פרעה, אבל אחרי מעמד בין הבתרים והמילה גדלה כל כך מעלת אברהם לפני ה' שבזכותו ובעבורו ראתה הגר את מלאך ה' ובא מלאך ה' אל אבימלך בחלום הלילה על עניינו".

ובמלבי"ם ישעיהו מד,ג: "הנה השפע האלוהית לא תחול רק על המזומנים לה... ומכל מקום אחרי שיוריד את השפע בעבור המוכנים לה, תרד במקרה גם על הבלתי מוכן לה..."

וכן כתב הר"ן בדרוש השמיני: "אין ספק שזה היה שינוי טבע באהרן ומרים כפי עניין הכנתם לנבואה, ולפי דעתי שזה היה עניין הקריאה למשה עם אהרן ומרים, שצריך לבאר למה קרא השם יתברך למשה בפעם הזאת, כי לא ראינו שדיבר השם יתברך עם משה כלל... לפיכך נראה לי, כי הקריאה למשה היתה הכרחית בעניין, מפני שלא היה בכוח אהרן ומרים לקבל הנבואה פתאום, הוצרך שיצטרף משה עמהם, כי בהיותה שופעת על משה שהיה ראוי ומוכן לכך, ימשך השפע לאהרן ומרים, אף על פי שלא היו ראויים בעת ההיא לשפע ההוא. וזה כעניין מה שאמר השם יתברך למשה בשבעים הזקנים: 'יורדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם', ותרגם אונקלוס 'וארבי', כי מן הנראה ששבעים איש הזקנים לא היו ראויים שתחול הנבואה עליהם בעת ההיא מצד עצמם, אבל מצד שהיתה שופעת וחלה על משה, היתה נמשכת גם עליהם, אף על פי שלא היו כולם מוכנים אליה. וכן זה הדרך בניסי התורה ונפלאותיה, שתבקש דבר יהיה שורש להמשכת הדבר הניסי ההוא, כענין הנס הנעשה על ידי אסוף שמן. וזה היה עניין צירוף משה עם שבעים איש הזקנים, וצירופו עתה עם אהרן ומרים," ע"ש עוד. ועיין עוד ברמב"ן במדבר יא,יז.

283 כלומר משאר בני אדם הרגילים. כן כתב הרמב"ם על האדם שזוכה לרוח הקודש - הל' יסודי התורה ז,א: "ובעת שתנוח עליו הרוח, תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים, ויהפך לאיש אחר ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה, אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים..." ועיין גם בתיאור מדרגת הנביא לעיל בסעיפים מא-מג שחיוו הם במציאות על-טבעית. ועיין במאמר ד,ה שם מבוואר שלנביא מתאמתים ברגע אחד ובמראה אחד כל יסודות האמונה. כל זה לא קרה למלך, כיוון שזוכה רק לחלום ולא לנבואה. ועיין בדברינו לעיל בסעיף צח.

284 שמות כ,יז: "ויאמר משה אל העם: אל תיראו, כי לבעבור נסות אתכם בא האלוהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". ועיין לקמן ד,ה: "כל זאת וכמוהו רואה הנביא ברגע אחד. יראת הכבוד והאהבה ינטעו בנפשו כל חייו. הוא ילך כל חייו כשהוא חושק ועורג ומבקש שייראה לו פעם שנייה או שלישית".

285 עיין עוד לקמן בסעיף קט.

שהגדירה ועם הנסיבות שציוותה עליהן, הרי היא בהכרח התורה אשר ניתן לבטוח שהיא תשאיר את הנפשות קיימות לאחר כלות הגופים.²⁸⁶

קד

אמר הכוזרי: ההבטחות של זולתכם מוצקות יותר ודשנות יותר²⁸⁷.

הערות - ילמד עונים דרכו

286 מלשון ריה"ל כאן ובסעיפים הבאים, נראה שדעתו היא ש"העולם הבא" הוא העולם שאדם מגיע אליו מיד אחר שנפטר ונפשו עוזבת את גופו, ולא הימים שאחרי תחיית המתים, בגוף ונפש. וזה כשיטת הרמב"ם, בניגוד לשיטת הרמב"ן והמקובלים. אולם נכון יותר לומר בשיטת ריה"ל שאין הוא עוסק בנושא זה, כמו שגם התורה אינה מבארת יתר על המידה את חיי העולם הבא אלא עוסקת בדבקות שבעולם הזה. מי שדבק כאן, אינו דואג מה יהיה אחר מותו. יש לו ביטחון שדבקוהו במלך תישאר, בין אם הדבקות תהיה בדרכו של הרמב"ם או בדרכו של הרמב"ן!

287 הדתות האחרות הרחיבו בעניין הגמול של חיי העולם הבא, מה שאינו מודגש בתורה כלל. ואכן רבים עסקו בשאלה הכפולה: א. מדוע התורה אינה מדגישה את חיי העולם הבא כתכלית המצוות? ב. מדוע היא מדגישה את הגמול הגשמי של "ונתתי גשמיכם בעיתם"? וכך התקיפו הנוצרים: ז"ל רי"א בספר העיקרים ג, כה: "הקשה אלי חכם אחד מחכמי הנוצרים ואמר... כי כשתבחן תורת משה תמצא חסרה בכולן... כי היא לא תניח ההצלחה הנפשית שהוא התכלית האנושי, אבל תניח ההצלחות הגשמיות בלבד. ואולם תורת יש"ו תניח ההצלחה הנפשית ולא ההצלחות הגשמיות..." וכן האברבנאל בפרשת בחוקותי: "וכבר שות שתו השערה האויבים עם הכתוב הזה וכיחשו היות לישראל שכר נפשיי אחר המוות מפני זה..."

בראשונים הובאו הסברים שונים: רמב"ע (דברים לב, לט): התורה הסתירה את עניין העולם הבא כי הוא עמוק. רד"ג (מובא שם): העולם הבא מפורסם במסורת בעל פה ולא היה צריך לכתבו. הרמב"ן (שמות ו, ב; ויקרא כו, יא; דרשת "תורת ה' תמימה"): השארות הנפש היא דבר טבעי באדם, והתורה מדברת רק על ענייני הנס וההשגחה, והייעודים הגשמיים וכן הכרתות הנפש - הם נסים ועל כן התורה מאריכה דווקא בהם. כ"י יקר (ויקרא כו, יב): התורה דיברה כנגד עובדי עבודה זרה שהבטיחו הצלחות גשמיות. אברבנאל: התורה לא הזכירה את העולם הבא כדי שהאדם יעבוד לשמה. הרמב"ם בהקדמה לחלק מוכיח שחיי העולם הבא מוזכרים בתורה ("למען ייטב לך והארכת ימים" וכיו"ב, ובעונש: "הכרת תכרת הנפש ההיא"), ומסביר שבייעודים הגשמיים התורה מתכוונת לסייעתא דשמיא לעובד להגיע לחיי העולם הבא (הל' תשובה פרק ט). ולשיטתו קושיית המלך מתעצמת: למה התורה האריכה כל כך באמצעי ולא האריכה בתכלית? הרמב"ם עונה על כך באיגרת תחיית המתים שעם ישראל בדור יוצאי מצרים לא היה בעל יכולת להעריך את חיי העולם הבא ולכן הדגישה התורה בעיקר את האמצעי. רי"א (עיקרים ד, לט-מ) תירץ שהייעודים הגשמיים הם לכלל האומה והעולם הבא הוא פרטי, והתורה עוסקת בכלל. הש"ח (תו"א, ב"א ג-ו) הסביר שטבע המצוות לפתוח את השפע והברכה לעולם הגשמי, והתורה רק סיפרה את מה שקורה בטבע ולא באה לומר שזה תכלית המצוות.

לעומתם, תשובת ריה"ל מפתיעה! המיוחד בגשם שבא בעיתו אינו הגשם עצמו אלא שהוא בא מיד האלוה והוא מבטא את הדבקות שלו בנו. אשר על כן, גם בזמנים שניתן לחשוב שאין אנו תלויים עוד בגשמים על מנת להתקיים (אם כי חסרון גשמים אינו משפיע רק על מי השתייה אלא גם על ריבוי השרפות ועל ריבוי מחלות ועל בעיות אקולוגיות קשות), מי שמחפש את הקשר עם הקב"ה ימשיך להתפלל לגשם מן השמים, שמהווה אות לאהבת ה' אותנו.

קה

אמר החבר: אבל כולן אחרי המוות, ואין בחיים דבר המצביע עליהן²⁸⁸.

קו

אמר הכוזרי: אכן, ולא ראיתי איש מהמאמינים באותן הבטחות שיאהב להקדים אותן²⁸⁹. אדרבה אלו יכול היה לדחותן ולאחר אותן אלף שנים ולהישאר בחיים מסכן ואומלל, היה בוחר בזאת.

קז

אמר החבר: ומה דעתך על מי שהיה עֵד לאותם מעמדים עצומים ומלאכיים?²⁹⁰

קח

אמר הכוזרי: ללא ספק משאלתו תהיה שנפשו תתמיד להיות נבדלת מחושיו, ונפשו תוסיף ליהנות מאותו אור. זה הוא מי שיאחל לעצמו את המוות²⁹¹.

קט

אמר החבר: המובטח לנו הוא שנדבק בדבר האלוהי, בנבואה ובמה שקרוב אליה, ושהדבר אליה, ושהדבר האלוהי ידבק בנו בהשגחה, במופתים, ובנסים²⁹². לכן אין

הערות - ילמד ענוים דרכו

288 ברובד הראשון של הטענה, כוונת החבר לומר שריבוי הבטחות על "מה שיהיה" ללא הוכחה במציאות שאכן הן יקרו - אינו אמין, מעין "הרוצה לשקר - ירחיק עדיין" (רא"ש לשבועות ו,יג). וכך מבין גם המלך. אולם ברובד עמוק יותר יש כאן יסוד אמוני: יש התאמה בין העולם הזה לעולם הבא. תורה שאינה יוצרת מהפך באדם בעולם הזה - למה שתיצור בו שינוי לאחר המוות? העולם הזה הוא פרוזודור בפני העולם הבא שהוא הטרקלין, וברור שיש קשר והתאמה בין הפרוזודור לטרקלין!

289 הסיבה לכך שאותו מאמין לא לגמרי בטוח שאכן יש משהו אחר המוות, ועל כן הוא מעדיף את החיים הקשים אך הבטוחים בעולם הזה. חיי הדת נעשים בבחינת קניית כרטיס לרטו - שאם יזכה מה טוב, ואם לא - לא הזיק. חוסר הוודאות נובע מכך שאין לו הוכחה בעולם הזה על חיי העולם הבא.

290 שאז הוכח לו שאכן תורה זו אלוהית והיא אכן תביא אותו בביטחון לחיי העולם הבא.

291 זו החוויה הנוצרית והחוויה של דתות המזרח הרואות בעולם החומרי מסך מבדיל לקרבת ה', ויש לכך שתי השלכות: האחת, מי שרוצה קרבת ה' צריך להתנתק מענייני העולם הזה; השנייה, מי שחי בעולם הזה משוחרר מתביעות מוסריות ומקדושה. אולם לא כך היתה החוויה של עם ישראל במעמד הר סיני עצמו: "היום הזה ראינו כי ידבר אלוהים את האדם וחי" (דברים ה,כ). החידוש של מעמד הר סיני הוא שהכירו בחוש שניתן לחוות קרבת ה' והופעת שכינה בעולם הזה, בעודם חיים בגופם. וכיוון שיש קרבת ה', הרי שיש גם פגיעה במי שאינו ראוי לכך, ועל כן ביקשו מיד: "דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות" (שמות כ,טו); "ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת" (דברים ה,כא). [יש שראו בפסוקים אלו סתירה למה שאמרו "היום הזה ראינו... וחי", ולא היא! מעמד הר סיני הוכיח שיש מפגש בין האדם לה' עודנו בגופו "וחי" ודווקא בשל כך חובה עליו להתקדש על מנת לא להפגע מקרבה זו.] וזה מה שאומר הקב"ה: "ובחרת בחיים".

292 אם התורה היתה באה רק להוכיח את חיי העולם הבא בעשיית הנסים או ה"מעמדות" ההם, אכן

התורה חוזרת ואומרת: "אם תקיימו את התורה הזאת, אביא אתכם אחרי המוות אל גנות והנאות"²⁹³. אלא אלהים אומר:²⁹⁴ "אתם תהיו לי בני עלייה"²⁹⁵ ואני אהיה לכם אלוה מנהל²⁹⁶. ויהיו מכם מי שיבואו אל נוכחותי ויעלו אליי השמימה, כמו אלה שהיו מתהלכים בין המלאכים בעצמם²⁹⁷, ומלאכי מתהלכים ביניהם עלי אדמות, ואתם רואים אותם יחידים וגדודים כשהם שומרים עליכם ונלחמים בעדכם²⁹⁸. ותתמידו לשבת בארץ²⁹⁹ המסייעת לדרגה הזאת³⁰⁰, הלוא היא הארץ המקודשת. פריונה או בצורתה³⁰¹,

הערות - ילמד ענוים דרכו

השאפה היתה למות ולהגיע לחיים הללו. אולם המעמדות לא באו להוכיח את חיי העולם הבא, אלא הם עצמם התכלית של התורה! לדעת ריה"ל יעודי התורה בעולם הזה הם היעוד של המצוות! לא בפנ הגשמי שלהם, עצם קבלת הגשם או הפרנסה, אלא בכך שהשפע מבטא את הקשר והדבקות עם האלוה. התכלית היא הדבקות במלך, אך דבקות זו באה כפי מצבו העכשווי של האדם. כשהוא בגוף היא תבוא בדברים של ענייני הגוף.

כאן מתחולל המהפך התודעתי: ה"מעמדות" שהיו ביציאת מצרים ובהר סיני, לא הופיעו לישראל רק כדי "להוכיח" שהתורה שניתנת היא תורת ה', אלא הם עצמם התכלית של קיום אותה תורה! לחיות בדבקות השכינה.

293 עיין בהערות של פרופ' שורץ שהביא מהקוראן מהרה יכלה ב,כה: "כי מזומנים להם גנים אשר נהרות זורמים למרגלותיהם... ומזומנות להם שם נשים טהורות, ולנצח יהיו שם". וראה שם עוד מקורות רבים בעניין זה.

294 ריה"ל מאריך כאן בפירוט הייעודים. זאת מפני שהמלך טען שאין בתורה שלנו פירוט של הגמול כמו שיש בדתות האחרות. על כן בא להראות שההבטחות בדבר הדבקות עודנו פה בעולם הזה מפורטות ומורחבות בתורה.

295 שמות י,ט: "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים"; דברים ז,ו: "כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך בך בחר ה' אלוהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה"; שם יד,ב: "כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה".

296 שמות ו,ז: "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוהים"; ויקרא כו,יב: "והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוהים ואתם תהיו לי לעם".

297 ויקרא כו,יב: "והתהלכתי בתוכם..."

298 תהלים צא,יא: "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך". ועיין מלכים ב,ו,טו-יח.

299 דברים יא,כא: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ"; שם יא,ט: "ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש"; שם לב,מז: "ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה". ולפי זה פשוט שמה שנאמר: "למען יאריכו ימיך על האדמה אשר ה' אלוהיך נותן לך" (שמות כ,יא), "למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כב,ז) - הכוונה לאריכות ימים בעולם הזה, בארץ ישראל. בניגוד לפירוט רבי יעקב שהכוונה לעולם שכולו ארוך (קידושין לט,ב), העולם הבא, ובניגוד לפסיקת הרמב"ם בהל' תשובה פרק ח. וקושיית אלישע בן אבויה אינה קושייה, כי היעודים הם לכלל האומה והוא היה בימי החורבן ועונש לאומה.

300 מבואר לקמן מאמר ב,י-יח.

301 כפי שהתבאר כבר לעיל בסעיף צו, שגם העונש הוא עדות לחלות השכינה בישראל ולדבקות של ישראל במלך. בפרט שהעונש בא בקיצוניות ולא באופן טבעי. וכן הוא בספרי עקב מג: "וחרה אף

טובה או רעתה יהיו תלויים בדבר האלוהי בהתאם למעשיכם³⁰². העולם ינהג מנהג טבעי, פרט לכם. כאשר השכינה תשרה ביניכם עתידים אתם להיות עדים לפיריון אדמתכם ולכך שגשמיכם יהיו סדורים ולא יחרגו מן העתות שבהן הם נחוצים, ושתגברו על אויביכם מבלי שתתכוננו³⁰³. בזאת תדעו שעניינכם אינו נוהג על-פי חוק טבעי, אלא הוא רצוני. כמו שאם תמרו עתידים אתם לראות בצורת, יובש, דָּבָר וחיות טרף, בעוד כל העולם שָׁלוֹ, ואזי גם (בזה) תדעו שאת עניינכם מנהל דבר מרומם יותר מן הדבר הטבעי". כל זה התקיים. לכל הבטחותיה של תורה זאת יש עֲרָבוֹת. אין חשש שתופרנה. להבטחותיהן של כל התורות ההן³⁰⁴ [אין עֲרָבוֹת, כי הן נוגעות למה שאחרי המוות. אבל לכל הבטחותיה של תורתנו] משותף עיקרון אחד והוא התקווה להתקרב לאל ולמלאכיו. מי שמגיע לדרגה זאת אינו חושש לכיליון.

תורה זאת הוצגה בפנינו וראינוה כמו עינינו³⁰⁵.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע הקרבה לנביא משפיעה על אדם שבפני עצמו אינו ראוי לנבואה?
- ✦ הרמב"ם ראה בנבואה את שיא מדרגת האדם בעולם הזה בשל השגת המושכלות שאינו יכול להשיגן בשכלו החומרי. מה המעלה שבנבואה לדעת ריה"ל?
- ✦ מדוע התורה אינה עוסקת בתכלית - העולם הבא?
- ✦ האם לפי ריה"ל התכלית של קיום התורה היא חיי העולם הבא? הטובות שבעולם הזה? או דבר אחר?

הערות - ילמד ענויים דרכו

ה' בכס - ולא באומות העולם, שיהיו אומות העולם שרויים בטובה והם שרויים בפורענות, אומות העולם אין קוברים בניהם ובנותיהם והם קוברים בניהם ובנותיהם". ובכתובות טו, ב: "תנו רבנן: מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים, והיו תלמידיו מהלכין אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גלילי בהמתן של ערביים. כיון שראתה אותו, נתעטפה בשערה ועמדה לפניו. אמרה לו: רבי, פרנסני! אמר לה: בתי, מי את? אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני... בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר: אשריכם ישראל! בזמן שעושיין רצונו של מקום - אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושיין רצונו של מקום - מוסרין ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה".

302 פרשות בחוקותי, ואתחנן, עקב, כי תבוא.

303 ויקרא כו, ד-יא: "וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם... וְרָדְפוּ מִכֶּם חַמְשָׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רִבְבָה יִרְדְּפוּ וְנָפְלוּ אִיְבֵיכֶם לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב... וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם".

304 עיין בתרגומים האחרים. הוספת משפט מתבקשת כאשר מתרגמים את דבריו כמי שמדבר עתה על הדתות האחרות. אולם ניתן להבין שהכוונה כאן למצוות התורה - עיין בתרגום הגר"י שילת - ואז אין צורך בתוספת כלשהי.

305 כמו הוכחת מציאות ה' - ביציאת מצרים, והוכחת הנבואה - במעמד הר סיני, והוכחת השבת - במן, והוכחת נוכחות שכינה - בארון ובמשכן ובלוחות. הכל במראה עיניים.

- ✦ האם התורה מדברת על הייעודים הגשמיים בעולם הזה רק כדי שתהיה הוכחה מיידית לאמיתותה, או שיש בייעודים גשמיים אלו תכלית בפני עצמה?
- ✦ האם היהודי שמדוכך בנפשו ומתעלה מתאוה להתנתק מחיי החומר?
- ✦ מדוע לפי ייעודי הדתות האחרות, מי שבאמת מאמין בהם היה צריך לצפות למוות?
- ✦ מדוע לבעלי הדתות האחרות לא מפריע שאין דבר בעולם הזה המעיד על מה שהם מצפים לו בעולם הבא? מה זה אומר על דעתם באשר ליחס שבין העולם הזה לעולם הבא?
- ✦ האם אמורה להיות התאמה בין מצב האדם בעולם הזה למצבו בעולם הבא על פי היהדות?
- ✦ לפי מבט זה של ריה"ל, האם יש לראות בהנאות החומריות שיש לאדם דבר שבהכרח מרחיק אותו מהאל או שניתן דרכו להתקרב אל האל? (עיין מאמר ב,ג, ג, יא "כל הנאה חושית..."; שם, יד-יז) מה ההבדל בינו לבין ההדוניזם?
- ✦ האם הענישה שלא על פי הטבע והגלות הן עדות שתורת ישראל אינה אלוהית או להפך - שהיא אלוהית?
- ✦ האם לפי ריה"ל המחלוקת בין הראשונים אם העולם הבא הוא עולם הנשמות או שהוא עולם התחייה - נחשב ליסוד אמוני? מה העיקר בתורת הגמול של ריה"ל?